

УДК 342.7

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2024-26-1\(38\)-7](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2024-26-1(38)-7)

ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВІТЧИЗНЯНОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ. АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ

Нікітіна Леся Олегівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін,

Комунальний заклад вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-7842-4266>

У статті розглянуто гострі питання сучасного конституційного процесу в Україні з огляду на сукупність найбільш вагомих чинників політико-правової, економічної та безпекової проблематики вітчизняної правової дійсності. Оцінено об'єктивні та суб'єктивні фактори перешкодження своєчасному запровадженню необхідних законодавчих, зокрема конституційних змін у сфері забезпечення основоположних прав громадян, демократичних основ та механізмів підтримки фундаментальних процесів суспільного життя й реалізації євроатлантичного курсу України на організаційному, інституційному, законодавчому та культурно правовому рівнях. У фокусі уваги даного дослідження насамперед знаходиться проблематика порушення та недостатнього забезпечення захисту прав людини та громадянина в умовах сукупності ризиків державній безпеці, екзистенційних викликів національного рівня, та одночасно багаторічних системних проблем протидії корупції, неналежної ефективності правозахисних механізмів і нормативно-правового підґрунтя щодо охорони та захисту конституційних прав громадян в Україні. В дослідженні розкрито найбільш масштабні та гострі виклики вітчизняному конституціоналізму, які аналізуються в сукупності з подальшою системною оцінкою наслідків та прогнозуванням можливих ризиків як конституційному ладу держави, так і стану захищеності конституційних прав людини та громадянина. У статті також досліджено конституційну та загальноправову природу окремих обмежень прав громадян в умовах воєнного стану як з точки зору доцільності, так і з огляду на деструктивний характер індивідуальних та суспільних і загальнодержавних наслідків сприйняття та підтримання стану законності. Проаналізовано можливість та коректність віднесення обмежень прав громадян до засобів захисту конституційного ладу. Наведено та охарактеризовано правові та соціально-психологічні ризики конституційним основам забезпечення прав людини і громадянина в Україні з урахуванням доктринальних напрацювань, аналізу нормативно-правових актів і програм, а також статистичних даних з питань суспільного реагування та сприйняття запроваджених змін. Розглянуто приклади іноземних зразків вдосконалення та закріплення демократичних орієнтирів конституційного процесу, забезпечення справедливого балансу прав громадян та їх юридичних обмежень, а також запобігання зловживанням інституціями держави владним впливом. Запропоновано комплексну модель забезпечення розвитку вітчизняного конституціоналізму із посиленням ролі громадянського суспільства та правничого середовища у ключових програмних складових конституційного процесу в Україні.

Ключові слова: права людини і громадянина, обмеження прав громадян, конституційний лад, конституційний процес, конституціоналізм, громадянське суспільство.

Nikitina Lesia. Rights, freedoms and duties of man and citizen in the context of domestic constitutional process. Current trends and challenges

The article deals with the pressing issues of the modern constitutional process in Ukraine, taking into account the totality of the most significant factors of political, legal, economic and security issues of the national legal reality. The author assesses the objective and subjective factors impeding the timely implementation of the necessary legislative, in particular constitutional, changes in the area of ensuring the fundamental rights of citizens, democratic foundations and mechanisms for supporting the fundamental processes of public life and implementation of Ukraine's Euro-Atlantic course at the organizational, institutional, legislative, cultural and legal levels. The focus of this study is primarily on the problem of violation and insufficient protection of human and civil rights in the context of a combination of risks to state security, existential challenges at the national level, and at the same time long-term systemic problems of combating corruption, inadequate effectiveness of human rights mechanisms and the legal framework for the protection and defense of constitutional rights of citizens in Ukraine. The study reveals the most large-scale and acute challenges to national constitutionalism, which are analyzed in conjunction with the subsequent systematic assessment of the consequences and forecasting of possible risks to both the constitutional order of the State and the state of protection of constitutional human and civil rights. The article also examines the constitutional and general legal nature of certain restrictions on the rights of citizens under martial law, both in terms of expediency and given the destructive nature of individual, social and national consequences of perceiving and maintaining the rule of law. The author analyzes the possibility and correctness of classifying restrictions on the rights of citizens as means of protecting the constitutional order. The author presents and characterizes the legal and socio-psychological risks to the constitutional framework for ensuring human and civil rights in Ukraine, taking into account doctrinal developments, analysis of legal acts and programs, as well as statistical data on public reaction and perception of the introduced changes. The author examines examples of foreign models of improving and consolidating the democratic guidelines of the constitutional process, ensuring a fair balance of citizens' rights and their legal

restrictions, and preventing abuse of power by state institutions. The author proposes a comprehensive model for ensuring the development of domestic constitutionalism with strengthening the role of civil society and the legal environment in the key programmatic components of the constitutional process in Ukraine.

Key words: *Rights of man and citizen, restriction of citizens' rights, constitutional order, constitutional process, constitutionalism, civil society.*

Вступ. Забезпечення прав та інтересів людини і громадянина в Україні засновано сьогодні на конституційних положеннях, нормах поточного законодавства та міжнародних угодах, підписаних Україною, ратифікованих Верховною Радою України міжнародних правових актах. Одночасно слід вказати, що динамічність розвитку системи міжнародних нормативних актів є більш високою, ніж темпи адаптації законодавства України до сучасних трендів розвитку європейського права, нормативів Європейського Союзу, якими продиктовано зазначені прогресивні зміни у міжнародній правовій системі.

Позитивним моментом є те, що курс державно-правової розбудови України, відповідно, зокрема, до конституційних вимог, спрямовано на вступ до ЄС, з урахуванням принципу наближення законодавства України до права ЄС. Прикладом, Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода) [1] визначає демократію, повагу до прав людини і основоположних свобод та верховенство права ключовими елементами Угоди та спільними цінностями, на яких побудовано Європейський Союз. Серед положень Угоди зазначено, що посилення демократії, поваги до прав людини і основоположних свобод та верховенства права є однією з цілей Угоди. Принципи Угоди вибудовують чітку структуру правового підґрунтя європейської інтеграції України в частині захисту прав людини і громадянина. Статтею 2 Угоди зокрема передбачено неухильність поваги до демократичних принципів, прав людини та основоположних свобод, що відповідають положенням Гельсінського заключного акту Ради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року [2], Паризькій хартії для нової Європи 1990 року [3], а також принципам захисту прав людини відповідно до Загальної декларації прав людини ООН 1948 року [4] та Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [5]. Водночас, відповідно до ст. 5, 6 Угоди, до цілей політичного діалогу сторін та співробітництва з питань внутрішніх реформ віднесено, серед іншого, зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та доброго врядування, прав людини. Зазначений акт сьогодні став достатнього вагомим фактором посилення правової охорони демократичних цінностей, прав людини та громадянина в Україні. Угоду безумовно слід розглядати як вагомий крок на шляху побудови вітчизняного конституціоналізму, яким лише посилюється дійсне місце Конституції у вітчизняному правовому просторі.

Метою дослідження є встановлення та визначення теоретичних засобів подолання актуальних проблем дотримання прав, свободи та обов'язки людини і громадянина в умовах поширення актуальних тенденцій вітчизняного конституційного процесу та викликів розвитку конституціоналізму в Україні.

Матеріали та методи. Вивченням актуальних питань науки конституційного права, зокрема прав, свобод та обов'язків людини і громадянина займалися відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема В. Я. Тацій, В. Ф. Погорілко, Ю. М. Тодика, Ю. С. Шемшученко, В. Ф. Погорілко, Д. Белов, Федоренко В. Л., А.Р. Крусян, А. Колодій, О.Заболотна, О. Костенко та інші.

Погоджуємось із Д. М. Беловим у висновках про те, що прийняття Основного Закону фактично здійснило «гуманітарну революцію» для України, зокрема імплементацією основних положень фундаментальних міжнародно-правових актів з прав людини, які є справжнім «людським виміром», мірою людської гідності одним з найбільших досягнень людства ХХ століття у гуманітарній сфері [6, с. 33]. Роль Основного Закону, на нашу думку, у наведеній тезі вченого підкреслено цілком коректно. Водночас паралельно існує проблематика дотримання конституційних положень як основи конституціоналізму.

Конституція України зобов'язує дбати про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, чітко визначаючи людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю в Україні. Згідно ч.1 ст. 3 Основного Закону права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. [7]. В Україні, згідно Конституції, права і свободи людини гарантуються. Вони є невідчужуваними та непорушними, не є вичерпними, не можуть бути скасовані та захищаються судом, охороняються через виконання своїх функцій іншими органами державної влади. Важливою гарантією конституціоналізму є неможливість зміни Конституції України, якщо такі зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

Розглянуті принципи є цінними насамперед в тому аспекті, що суттєво впливають та саму природу конституційного права в Україні, а головним чином, на основи суспільного договору щодо ролі та важливості Основного Закону.

Одночасно, у світлі проблем дотримання положень Конституції, погоджуємось із Д. М. Беловим, що ймовірно сподівання ідеологів Конституції з числа депутатського корпусу на те, аби загальний правовий

і демократичний характер Основного Закону змусили Президента діяти виключно в межах правового поля, зважаючи на громадську думку виправдалися не в повному обсязі. Вчений слушно констатує реалії правової дійсності України таким чином, що з цього випливає висновок: стабільність Конституції як основа конституціоналізму, забезпечення стійкого розвитку суспільства та держави, належного функціонування правової системи не забезпечені належним чином. Пов'язується ця проблема із недостатньо відповідальним ставленням до конституційних вимог органами влади та політикумом. Така ситуація за існуючої Конституції в Україні утворилась на відміну від прикладу Великої Британії, де єдиного кодифікованого конституційного акту не створено, втім правова традиція та культура компенсує цей факт, роблячи вказану державу високо розвинутою та демократичною. В розвиток наведеної думки слід додати, що для вітчизняних реалій певним «компенсуючим важелем» слугує чітка визначеність, пріоритетність євроатлантичного курсу України та значна й зростаюча залежність від нього. Реалізація обраного курсу потребує неухильних, практичних а не лише формально-декоративних змін інституційного характеру. Вона вимагає якісних законодавчих зрушень.

Відчутну додаткову складність забезпечення конституційних прав громадян в Україні, зокрема категорії «права людини і громадянина» створює, безумовно, специфіка умов військового часу. Дане питання є вкрай складним та дискусивним. З одного боку, загрозу вказаним правам створюють насамперед дії країни агресора, що складають де-факто суцільний тривалий воєнний злочин. З іншого – нерідко «з міркувань безпеки та оборони» окремі права громадян обмежуються державою без розумного балансу між необхідністю обмежень та правовими наслідками їх застосування. Забезпечення такого балансу з одночасним недопущенням порушень прав людини та громадянина наявними сьогодні методами Україна не досягла. Суспільство не тільки не має консенсусу щодо зазначеної проблеми, але й відчуває, скоріше, додаткове навантаження з боку держави, яке не сприймається за доцільне, виправдане та справедливе.

Вказане явище, до того ж, набирає обертів. У 2016 році зміни, які з часів Євромайдану відбулися в сфері прав людини, оцінили як позитивні тільки 4% громадян. Переконавання в тому, що «ситуація однозначно стала гіршою» вказали 35% опитаних, а 28% громадян не відчули змін. Автори опитування припустили наявність економічних факторів таких негативних показників [8]. В подальшому ситуація отримала скоріше негативний сценарій з об'єктивних причин. Чималу кількість порушень прав людини зафіксовано у 2022 році на тимчасово окупованих територіях [9]. На перший погляд, надмірний тиск вказаних факторів та показників держава має компенсувати асиметричними рішеннями, заручившись в такий спосіб єдністю та підтримкою громадян. Однак вказаний шлях обрано не було.

За таких умов не дивує значна кількість дискусійних питань у сфері наукових досліджень щодо обмежень конституційних прав в Україні. Наприклад А. Р. Крусян, спираючись на висновок, що порушення прав людини внаслідок воєнних дій потребує підвищеного ступеня їх захисту (особливого або надзвичайного), до складових механізму такого захисту відносить, серед іншого, наступні особливі (надзвичайні) організаційно-правові засоби: запровадження комендантської години, а також встановлення спеціального режиму світломаскування; перевірка документів у осіб, а в разі потреби проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян тощо [10; 6]. Звісно ж, такі заходи обґрунтовуються необхідністю та спираються на потреби національної оборони і безпеки. Одночасно вони вкрай часто неефективно застосовуються, не мають належного контролю, оформлення, процедурної відповідності та навіть суто причинно-наслідкового зв'язку із декларованим ідеологічним підґрунтям цих обмежень. Таким чином, зазначені засоби лише розширюють коло повноважень органів держави, чим посилюється тиск на громадськість. Свідчення про непоодинокі приклади зловживань поширюються в сучасних умовах доволі швидко, чим досягається протилежний бажаному ефект та негативна реакція суспільства. Таким чином, віднесення на практиці зазначених заходів до арсеналу засобів захисту прав людини є щонайменше polemічним питанням, яке заслуговує подальшого обговорення.

До прикладу розглянемо такий документ, як Концепт посилення стійкості демократії в Україні [11]. Документ визначає необхідними цілі державної політики щодо гарантування стійкості демократії в Україні та остаточного очищення від олігархічно-корупційного впливу через зміцнення парламентаризму й можливостей виборців впливати на процеси управління державою, посилення інституційних спроможностей органів державної влади та подальший розвиток судової влади. Також до цілей документу віднесено розвиток конкуренції, демонополізацію і справедливий розподіл ресурсів Українського народу; створення прозорих механізмів взаємодії з державою. Одночасно передбачається посилення інституційних спроможностей органів державної влади, що може виправдовувати насамперед розширення кола їх повноважень. Отже вплив держави буде зростати саме під егідою посилення захисту конституційних основ демократії в Україні.

І такий висновок зустрічається у поширених прикладах досліджень правників. Так, О. Заболотна прямо розглядає можливі ризики сучасного тренду формування вітчизняного конституціоналізму у дослідженні «Чи потрібна поствоєнній Україні міцна рука і нова президентська Конституція?». Дослідниця доцільно заострює увагу на тому, що інститут президентства в Україні сьогодні дещо порушує баланс розподілу

влади в країні, чим порушуються і фундаментальні принципи взаємодії гілок влади. В такий спосіб складається ситуація, за якої замість стримувань і противаг державна система продукує лише інституційне протиостояння через спроби президента розширити свої повноваження понад ті, які йому відведено Конституцією. Монобільшість у парламенті – суто номінальна (включає використання голосів кишенькових парламентських груп). Кабмін – ручний. Зростає конфлікт із органами місцевого самоврядування. І наведене має місце в контексті суспільства із традиціями Майдану, спрямованого саме проти авторитарних лідерів, оскільки історично українці не сприймали диктатур [12]. Такі різкі висновки видаються абсолютно виправданими та свідчать про небезпечні, негативні тенденції розвитку конституціоналізму в Україні. Наведені вище позиції дослідників відображують частково навіть протилежні погляди. Однак спосіб їх органічного узгодження, на нашу думку, є цілком визначеним та зрозумілим: сувора вимога із дотримання конституційних основ, охорони прав свобод людини і громадянина на всіх рівнях влади та суспільних інститутів. Водночас, враховуючи вищевикладені абсолютно екзистенційні ризики сучасному вітчизняному конституціоналізму, зростає важливість суспільного елементу у комплексному алгоритмі контролю за дотриманням конституційних принципів діючою владою.

Розглянуті та суміжні проблеми сучасного стану конституціоналізму в Україні широко висвітлюється вітчизняними правниками. Аналіз, наприклад, різних випусків щомісячного Бюлетеню інформаційно-аналітичних матеріалів «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти» [11; 12; 13] свідчить, що поряд із гострими питаннями стану правосуддя, антикорупційної діяльності, множинного громадянства, поширеними є проблеми недопущення непропорційності обмеження прав людини, порушення Конституції України при здійсненні окремих процедур оборонного характеру (включаючи констатовані Омбудсменом «перевірки документів і викрадення людей» [13]), гарантування демократичних основ забезпечення прав громадян, проблем судового захисту прав громадян тощо. Також огляд вказаних матеріалів за 2024 рік свідчить про зосередженість багатьох дослідників також на тематиці президентських виборів в Україні, законність яких має насамперед стійку конституційну природу.

Результати. Отже бачимо, що правниче середовище та громадянське суспільство в цілому гостро реагують на сучасні виклики вітчизняному конституціоналізму в його ключових аспектах. Загальний висновок із наведеного може бути сформульовано у формі тези про небезпечність будь-яких посягань на конституційний порядок розподілу владних повноважень, забезпечення оборони чи вибірних процедур для встановленого конституційного ладу та основ конституційного забезпечення прав людини і громадянина. Переслідування персональних амбіційних мотивів, або тяжіння окремих інституцій до набуття більшого юридичного впливу в решті решт спирається на порушення фундаментальних конституційних принципів та, що є ще більш очевидним, породжує нові їх порушення.

В рамках зазначеної проблеми А. Колодій наводить раціональні, на нашу думку, пропозиції щодо модернізації Конституції України в умовах післявоєнного відновлення, серед яких розглядає зміни у порядку конституційного регулювання виборів та референдуму, із перейменуванням Розділу III Конституції України «Вибори. Референдум» на Розділ III «Народне волевиявлення» з відповідними змінами окремих його положень. Вчений пропонує скорочення конституційної кількості народних депутатів, вдосконалення основ підпорядкування органів виконавчої влади Кабінету Міністрів України, окремі кроки в напрямку модернізації конституційних основ правосуддя, місцевого самоврядування та розвиває ідею утворення спеціального органу щодо підготовки законопроекту про внесення змін до Конституції України – Установчих зборів, які сприяли б здійсненню конституційного оновлення в належних умовах широкої професійної дискусії, відкритого суспільного діалогу і політично не заангажованого процесу [14, с. 48–50]. Однак найбільш цінним принципом в концепції вченого видається переформатування механізму конституційного закріплення прав людини та громадянина, починаючи зі зміни назви Розділу II Конституції України на «Основи конституційно-правового (або загального) статусу людини і громадянина в Україні» як на таку, що дозволяє включити не тільки права, свободи та обов'язки, але й інші елементи конституційно-правового статусу людини і громадянина. В наведеному підході зазначається, що необхідною є конкретність та забезпеченість прав та свобод людини і громадянина, для чого недостатнім є просто їх викладення як виду можливої та дозволеної поведінки. Необхідними є вказівки на їх охорону, захист, забезпечення, гарантування чи відтворення державою. Водночас вказані права мають бути сформульовані таким чином, щоб вони охоплювали щонайбільшу кількість соціальних статусів (громадян, іноземців, осіб без громадянства, біженців, осіб, що набули притулку за законодавством України). Таким чином вченим розглядається саме комплексна зміна положень Основного Закону та зважений і організований державний підхід до їх запровадження, який має включати залучення суспільства, спеціальних суспільних інститутів, фахового середовища та ін. Можемо заключити, що позитив вказаного підходу не тільки в популярності серед вчених основних його ідей, але, головним чином, в тому, він ґрунтується на такій процедурній концепції, яка вже на стадії первинного етапу дискусій передбачає (через запропонований склад учасників) систему стримувань та противаг. Адже залучення

громадянського суспільства до вказаного процесу практично виключає можливість проігнорувати кроки до дійсно практичних змін та вчергове здійснити замість них запровадження суто декларативних положень, які лише розширяють площину для зловживань.

Такий підхід відповідає і практиці іноземних держав, європейській правовій традиції. Так, здійснюючи аналіз іноземних моделей забезпечення конституційного процесу, І. Софінська та Ч. Фрейдберг відзначають поширеність та ефективність заснованої на позиції Венеціанської комісії практики конституційного референдуму – сегменту процедури конституційних змін, який може вимагатися в обов'язковому порядку для будь-якої конституційної поправки, прийнятої парламентом:

- 1) з метою посилення процедури конституційних змін, які потребують особливого захисту;
- 2) у разі «тотального перегляду» діючої чи ухвалення нової конституції.

Водночас Конституційний референдум може застосовуватися у визначений державою спосіб як інструмент для різних цілей: захисту конституційних цінностей, верховенства права, демократії та прав людини, перемоги на парламентських чи президентських виборах або виправдання амбіцій правлячої партії. Зловживання можливі у зв'язку із тим, що виборці недостатньо поінформовані; їхні рішення ґрунтуються на часткових знаннях і партійних уподобаннях (ними легко маніпулювати), і часто вони керуються не раціональними аргументами, що стосуються порушених питань, а пропагандою [15, с. 60]. Отже, априорі цілком прогресивний інструмент, що відповідає духу права та основам демократії може, як власне і Основний Закон, служити цілям, протилежним заявленим для нього. Цей факт лише підкреслює важливість підвищення громадянської активності, досвідченості та індивідуальної правової культури громадянина, що є завданням державної інформаційної і правової політики. Якщо ж держава не виявляє зацікавленості у вказаному процесі – розподілити між собою навантаження в напрямку зазначених завдань на принципах тісної взаємодії, публічності, єдності принципів мають інститути громадянського суспільства, науковці та практикуючі правники. На наш погляд, сьогодні саме зазначені суб'єкти (колективний суб'єкт) конституційного процесу, розвитку конституціоналізму в Україні є ключовим та найбільш надійним і діючим.

Висновки. З огляду на розглянуті тези правників, статистичні дані та актуальні тенденції політики законодавчих змін слід зробити висновки про наступне :

1. Україна має чітко визначений та конституційно закріплений курс державного будівництва, формування та посилення основ демократизму, розвитку правової держави. Зазначені цілі отримують своє відображення у поступово впроваджуваній державній політиці, та одночасно стикаються із негативними проявами правової традиції та культури політикуму, а також інституційними проблемами недосконалості правового контролю окремих рішень.

2. Позитивним фактором становлення вітчизняного конституціоналізму в аспекті захисту прав людини є прийняті Україною обов'язки по виконанню міжнародних положень щодо запровадження необхідних законодавчих змін.

Залежність України від результатів міжнародного співробітництва ставить вимоги виконання вказаних обов'язків та систематичне вдосконалення державних інституцій у пріоритет державної політики реформ.

3. Розглянуті процеси та закономірності потребують активної участі громадянського суспільства, публічного поширення інформації та залучення науково-дослідницького середовища до моніторингу, аналізу та контролю проблематики вітчизняного конституціоналізму.

4. Умови воєнного часу надають органам влади згідно Конституції України додаткові повноваження та передбачають можливість суттєвих обмежень прав і свобод громадян. Одночасно вказаний механізм має стати інструментарієм посилення обороноздатності держави, а не площиною зловживань, поширеність яких на тлі сукупної проблематики конституційного процесу в Україні лише створює нові правові та безпекові загрози і радикальні суспільні настрої.

5. Досліджені доктринальні, нормативні та інформаційно-аналітичні джерела у підсумку наводять на висновок про необхідність активізації інститутів громадського суспільства, як основної на сьогодні рушійної сили запровадження необхідних змін та контролю за дотриманням діючих конституційних положень.

Прогресивні моделі та методи конституційного процесу іноземних держав підтверджують чітку зосередженість та посилений акцент у програмних рішеннях держав саме на компоненті публічності, участі громадянського суспільства та розбудови інструментарію вдосконалення конституційного процесу на підґрунті громадських ініціатив і залучення голосу громадськості.

6. Враховуючи наведене, пропонується вживати заходів популяризації ідеї подальшої активізації науково-дослідницьких зусиль колег, які доцільно спрямувати на публічний критичний аналіз фундаментальних законодавчих ініціатив та найбільш резонансних політичних рішень. Мета – перманентний контроль суспільства та фахового середовища за відповідністю означених кроків держави основам Конституції України, ключовим міжнародним угодам та основам євроатлантичного курсу загалом.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
2. Гельсінський заключний акт 1975 року. Нарada з безпеки і співробітництва в Європі [Електронний ресурс]. URL: <https://www.osce.org/helsinki-final-act>.
3. Паризька хартія для нової Європи 1990 року [Електронний ресурс]. URL: <https://www.osce.org/mc/39516>
4. Загальна декларація прав людини 1948 [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
6. Функціонування Конституції України в умовах війни : теоретичні засади та практичні реалії [Електронний ресурс]. Матеріали міжнародного круглого столу, м. Ужгород, 27 червня 2022 р. Ужгород. 2022. 134 с. URL: <https://ccu.gov.ua/library/funkcionuvannya-konstytuciyi-ukrayiny-v-umovah-viyny-teoretychni-zasady-ta-praktychni>.
7. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
8. Громадська думка про права людини в Україні. Фонд «Демократичні ініціативи» [Електронний ресурс]. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pro-prava-lyudini-v-ukraini>.
9. Права людини в Україні – доповідь Amnesty International за 2022 рік [Електронний ресурс]. URL: <https://www.amnesty.org.ua/prava-lyudyny-v-ukrayini-dopovid-amnesty-international-za-2022-rik/>.
10. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану [Електронний ресурс]. Експерт : парадигми юридичних наук і державного управління. Київ. 2022. № 3 (21). С. 12–22. URL: <https://ccu.gov.ua/library/suchasnyy-ukrayinskyy-konstytucionalizm-v-umovah-voennogo-stanu>.
11. Конституційний процес в Україні : політико-правові аспекти [Електронний ресурс]. Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. 2023. № 11 (114). URL: https://nbuviar.gov.ua/images/informatsiyi_vidanya/konst_pr/konst_pr_2023_11.pdf.
12. Конституційний процес в Україні : політико-правові аспекти [Електронний ресурс]. Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів. 2024. № 1 (116). URL: https://nbuviar.gov.ua/images/informatsiyi_vidanya/konst_pr/konst_pr_2024_1.pdf.
13. Конституційний процес в Україні : політико-правові аспекти [Електронний ресурс]. Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів. 2024. № 2 (117). URL: https://nbuviar.gov.ua/images/informatsiyi_vidanya/konst_pr/konst_pr_2024_2.pdf.
14. Колодій А. Модернізація Конституції України в умовах післявоєнного відновлення [Електронний ресурс]. Конституція України в період війни та післявоєнного відновлення : матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди Дня Конституції України (23 червня 2023 року) : ел. Збірник / Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2023. С. 47–51. URL: https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2023/08/Collection_KNU_23-06-23.pdf.
15. Софінська І. Конституційні зміни: порівняльний (перегляд) погляд у сучасному конституціоналізмі [Електронний ресурс]. І. Софінська, Ч. Фрідберг. *Legal Horizons*. 2023. Т.18, № 3. С. 51–62. URL: <https://legalhorizons.com.ua/lh/article/view/51/31>.

References:

1. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text [in Ukrainian].
2. Helsingyi zakliuchnyi akt 1975 roku. Narada z bezpeky i spivrobotnytstva v Yevropi [Helsinki Final Act. Organization for Security and Co-operation in Europe]. (n.d.). *osce.org* Retrieved from: <https://www.osce.org/helsinki-final-act> [in English].
3. Paryzka khartiia dlia novoi Yevropy 1990 roku [Charter of Paris for a New Europe. Organization for Security and Co-operation in Europe]. (n.d.). *osce.org* Retrieved from: <https://www.osce.org/ru/mc/39520> [in English].
4. Zahalna deklaratsiia prav liudyny 1948 [Universal Declaration of Human Rights]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Ukrainian].
5. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) [European Convention on Human Rights]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].

6. Funktsionuvannia Konstytutsii Ukrainy v umovakh viiny : teoretychni zasady ta praktychni realii. [Functioning of the Constitution of Ukraine in conditions of war: theoretical foundations and practical realities]. Uzhhorod. 2022. 134 s. Retrieved from: <https://ccu.gov.ua/library/funkcionuvannya-konstytutsiyi-ukrayiny-v-umovah-viiny-teoretychni-zasady-ta-praktychni> [in Ukrainian].

7. Konstytutsiia Ukrainy. 1996 [The Constitution of Ukraine]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

8. Hromadska dumka pro prava liudyny v Ukraini. Fond «Demokratychni initsiatyvy» (2016) [Public opinion on human rights in Ukraine. Ilko Kucheriv Foundation For Democratic Initiatives]. (n.d.). *dif.org.ua*. Retrieved from <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pro-prava-lyudini-v-ukraini/> [in Ukrainian].

9. Prava liudyny v Ukraini – dopovid Amnesty International za 2022 rik [Human rights in Ukraine – Amnesty International report for 2022]. (n.d.). *amnesty.org.ua* – Retrieved from: <https://www.amnesty.org.ua/prava-lyudyny-v-ukrayini-dopovid-amnesty-international-za-2022-rik/> [in Ukrainian].

10. Krusian, A.R. (2022). Suchasnyi ukrainskyi konstytutsionalizm v umovakh voiennoho stanu [Modern Ukrainian constitutionalism in the conditions of martial law]. *Ekspert : paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia*. Retrieved from: <https://ccu.gov.ua/library/suchasnyy-ukrayinskyy-konstytutsionalizm-v-umovah-voiennoho- stanu> [in Ukrainian].

11. Konstytutsiyni protses v Ukraini : polityko-pravovi aspekty [Constitutional process in Ukraine: political and legal aspects]. *Biuleten informatsiino-analitychnykh materialiv. Tsentri doslidzhen sotsialnykh komunikatsii NBUV*. 2023. № 11 (114). Retrieved from: https://nbuviap.gov.ua/images/informaciyni_vidanya/konst_pr/konst_pr_2023_11.pdf [in Ukrainian].

12. Konstytutsiyni protses v Ukraini : polityko-pravovi aspekty [Constitutional process in Ukraine: political and legal aspects]. *Biuleten informatsiino-analitychnykh materialiv*. 2024. № 1 (116). Retrieved from: https://nbuviap.gov.ua/images/informaciyni_vidanya/konst_pr/konst_pr_2024_1.pdf [in Ukrainian].

13. Konstytutsiyni protses v Ukraini : polityko-pravovi aspekty [Constitutional process in Ukraine: political and legal aspects]. *Biuleten informatsiino-analitychnykh materialiv*. 2024. № 2 (117). Retrieved from: https://nbuviap.gov.ua/images/informaciyni_vidanya/konst_pr/konst_pr_2024_2.pdf [in Ukrainian].

14. Kolodii, A. (2023). Modernizatsiia Konstytutsii Ukrainy v umovakh pisliavoiennoho vidnovlennia [Modernization of the Constitution of Ukraine in the conditions of post-war recovery]. *Konstytutsiia Ukrainy v period viiny ta pisliavoiennoho vidnovlennia. The Constitution of Ukraine during the war and post-war recovery : Materials of the International Scientific Conference On the occasion of the Constitution Day of Ukraine*, (pp. 47–51). Retrieved from: https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2023/08/Collection_KNU_23-06-23.pdf [in Ukrainian].

15. Sofinska, I., & Friedberg, C. (2023). Konstytutsiyni zminy: porivnialnyi (perehliad) pohliad u suchasnomu konstytutsionalizmi [Constitutional amendments: comparative (re)view in contemporary constitutionalism] *Legal Horizons*, 3. Retrieved from: <https://legalhorizons.com.ua/lh/article/view/51/31> [in English].